

Горан ЗЕНДЕЛОВСКИ

УДК: 327.5:355.02(100-69Г.Сили)
Прегледен труд

СТРАТЕШКАТА КОНКУРЕНЦИЈА ПОМЕЃУ ГОЛЕМИТЕ СИЛИ ВО СОВРЕМЕНОТО БЕЗБЕДНОСНО ОПКРУЖУВАЊЕ

Кратка содржина:

Разликата во ставовите, интересите и влијанијата на големите сили придонесе за поголема несигурност и страв за иднината на народите и на државите. Во изминатата деценија ревизионистичките и автократските земји како што се Русија и Кина настојуваат да го преместат тежиштето од Запад кон Исток и да изградат „постзападен светски поредок“ кој ќе го преобликува светот спротивно од американските вредности и интереси. Во овој нов период на транзиција, кој наликува на времето од Студената војна, повторно се нагласуваат традиционалните безбедносно-воени прашања за балансот на силите, трката во вооружување, борбата за територии и зајакнување на алијансите. Можната конфронтација помеѓу големите сили, каде што Соединетите Американски Држави сè уште се водечка сила во светот, додека НР Кина е втората економска и воена сила, а Русија е една од двете најмоќни нуклеарни сили, може да ја загрози глобалната и регионалната безбедност и стабилност.

Заостреното геополитичко ривалство меѓу „големата тројка“ ќе ги зголеми тензиите во нивните сфери на интерес, односно, во регионите и во земјите што се наоѓаат на стратешките линии на раздвојување. Фокусот на вниманието е насочен кон Источна Европа и кон Индопацифичкиот Регион кои се од огромно геостратешко значење за големите сили и нивните алијанси. Поради историската поврзаност со овие „ексклузивни зони на интерес“, постои можност досегашната „конкурентна коегзистенција“ да прерасне во интензивно безбедносно ривалство помеѓу нив.

Клучни зборови: стратешка конкуренција, големи сили, национални интереси, безбедносно ривалство.

Вовед

Руско-украинската војна послужи како „повик за будење“ за реформирање и обликување на меѓународниот поредок, поттикнувајќи бројни дебати за реструктурирање и редефинирање на стратешките пристапи во документите од областа на безбедноста, одбраната и надворешната политика. Најчесто употребувани поими во актуелните стратешки документи на западните земји и на меѓународните организации се термините „конкурентност“, „стратешка конкурентност“, „конкурентност помеѓу големите сили“ и „ривалство“. Меѓутоа, не се јасно дефинирани или пак објаснети на што конкретно тие се однесуваат. Според група автори, „конкурентноста во меѓународната сфера е обид да се стекне предност, често во однос на другите за кои се верува дека претставуваат предизвик или закана, преку лична потрага за спорни добра како што се моќ, безбедност, богатство, влијание и статус“ (Mazarr, et al., 2018: 5). Во речникот Британика конкурентноста се дефинира како „чин или процес на обид да се добие или освои нешто (како што е награда или повисоко ниво на успех) што некој друг исто така се обидува да го добие или освои, односно, таа е чин или процес на натпреварување“ (The Britannica Dictionary, 2024). Здружениот штаб на вооружените сили на САД го употребува концептот „стратешка конкурентност“, за кој се вели дека претставува „истрајна и долгорочна борба што се одвива помеѓу два или повеќе противници кои сакаат да остварат некомпатибилни интереси без да мораат да се вклучат во вооружен конфликт меѓу себе“ (Joint Concept for Competing, 2023). Притоа, се потенцира дека „стратешката конкурентност е долготрајна состојба што треба да се управува, а не е проблем што треба да се реши“. Всушност, конкурентноста е состојба или ситуација која бара внимание и посветеност, а не е политика или стратегија. Таа не значи непријателство, ниту пак неизбежно води кон конфликт, туку се наоѓа помеѓу конфликтот и соработката, односно, ги содржи елементите и од двата поими.

Покрај застапеноста во американските стратешки документи, овој концепт се употребува и во Стратешкиот концепт на НАТО и во Стратешкиот компас за безбедност и одбрана на ЕУ. За некои автори, концептите стратешка конкурентност и конкурентност помеѓу големите сили се идентични, т.е. се однесуваат на натпреварот помеѓу потенцијално непријателските настроени држави – САД, Кина и Русија, како и на натпреварот помеѓу организациите НАТО, ЕУ и Г7 од една страна и БРИКС и Шангајската организација за соработка од друга страна.

Општо земено, конкурентноста се однесува на државите или на група на држави (алијанси), кои се натпреваруваат за потесни цели како што се безбедноста на нивните нации или пак за пошироки цели – глобално лидерство, подобар статус во однос на другите, способност да се влијае или да се диктира исходот за важни прашања во региони што се од важност за националните интереси. Оттука, идентификувани се четири поши-

роки нивоа или видови на конкуренција, а тоа се: (1) постојан степен на меѓудржавна конкуренција за максимизирање на моќта или влијанието; (2) произразени ривалства меѓу државите кои претендираат за системско лидерство; (3) целосно милитаризирани ривалства помеѓу агресивни држави кои се подготвени да употребат сила и (4) организирани кампањи на акции за стекнување предност, освен голема војна (Mazarr, 2022:3).

Во меѓународните односи државите се натпреваруваат во повеќе области за различни видови добра, за остварување различни амбиции и интереси, притоа користејќи разновидни економски, безбедносни, воени, дипломатски, информатичко-технолошки средства со цел да стекнат конкурентска предност и доминација на меѓународната сцена (Cohen, et al., 2023:10). Државите претежно се натпреваруваат за безбедност и моќ, бидејќи ниту една држава не се чувствува безбедно во свет на конкурентни единки. Со цел да ја осигурат својата безбедност тие се поттикнуваат да акумулираат повеќе моќ за да го избегнат влијанието на моќта од другите држави. Ова алудира на традиционалниот реалистички пристап кој се однесува на безбедносниот натпревар меѓу државите, а посебно на политичко-воената сфера на конкуренција, како и на натпреварот за стекнување поголема материјална моќ. Меѓутоа, кога државите стануваат помоќни, растат нивните способности за надворешна политика, (стануваат поатрактивни за работа со другите земји), се прошируваат и зајакнуваат меѓународните сојузи и нивните амбиции стануваат поагресивни.

Современите истражувачи на меѓународните односи сметаат дека конкуренцијата може лесно да прерасне во потенцијален конфликт или во неизбежна војна поради стравот на САД (актуелна владејачка сила) од растот на кинеската моќ (нова сила во подем) (Allison, 2017). „Синдромот на растечка моќ“ создава чувство на несигурност и страв кај владејачката сила која е подготвена и одлучена да го брани статус кво, преземајќи превентивни напади или стратегии на задржување за да ги спречат идните намери и влијанието на силата што е во подем (Herd, 2020).

Стратешката конкуренција низ призмата на националната безбедносна политика на големите сили

За целосно разбирање на стратешката конкуренција или ривалството помеѓу големите сили потребно е да се земат предвид нивните национални стратегии, интереси и цели за да се сфати начинот на кој тие ги конципираат ривалствата. Оттука, ќе ги согледаме и анализираме интересите, целите и приоритетите на „големата тројка“ (САД, НР Кина и Русија), каде тие се судираат, поклопуваат или разидуваат. Тоа ќе ни овозможи да процениме до кој степен ќе се интензивира нивното ривалство и дали би поттикнувало нови поделби и конфронтирања.

Повеќе од седум децении Соединетите Американски Држави се водечка земја во светот, но, во изминатите години нивното глобално

лидерство и визија за светскиот поредок се загрозени од ревизионистичките и авторитарни држави како што се НР Кина и Русија, а кои стануваат сè понаметливи на меѓународната сцена и настојуваат да ја еродираат американската моќ, влијание и интереси.

Безбедносната политика на САД е насочена кон постигнување на главната цел, а тоа е „слободен, отворен, просперитетен и безбеден меѓународен поредок“. Според стратешките определби на САД, тие ќе настојуваат да ги заштитат своите витални национални интереси, тоа се: да се заштити безбедноста на американскиот народ; проширување на економскиот просперитет и можности, и остварување и одбрана на демократските вредности кои се во срцето на американскиот начин на живот (National Security Strategy of the USA, 2022). За да ја постигнат главната цел, тие ќе инвестираат во основните извори и средства на моќ и влијание, во изградба на најсилната можна коалиција на нации, и во модернизација и зајакнување на вооружените сили за да бидат подготвени за ерата на стратешка конкуренција со големите сили. Американскиот стратешки пристап ги опфаќа сите елементи на национална моќ како што се дипломатијата, развојната соработка, индустријата, економијата, разузнавањето и одбраната со кои ќе се спротивстави на стратешките конкуренти.

Генерално, стратешките определби на САД се државно-центрични фокусирани на НР Кина, а потоа на Русија. Уште во Стратегијата за национална безбедност на САД од 2017 година, се нагласени ревизионистичките сили НР Кина и Русија како потенцијални предизвикувачи коишто би можеле да ја загрозат безбедноста и интересите на САД. Но, со промените во безбедносното опкружување, овие земји добија различен статус во Стратегијата за национална безбедност и во Стратегијата за национална одбрана на САД од 2022 година. НР Кина е претставена како „предизвик за темпо“, и како најдоследен геополитички и системски предизвик за САД. Таа е единствениот сериозен конкурент на САД, чија намера е да го преобликува меѓународниот поредок со помош на својата растечка економика, дипломатска, воена и технолошка моќ. Додека Русија е претставена како „акутна закана“ по виталните интереси на САД, и непосредна закана за слободниот и отворен меѓународен систем (National Defense Strategy of the USA, 2022). Ваквата дескрипција создава поголема конфузија дали овие земји се меѓусебни конкуренти, ривали, противници или пак непријатели.

Во суштина ривалството најмногу се однесува на територијалните или на просторните фактори, како да се доминира или влијае во регионите важни за остварување на националните интереси. За САД два региони се сметаат за приоритетни и фундаментални за евроатлантската безбедност, тоа се Европа (поради законата од Русија) и Индопацификот (поради предизвикот од НР Кина). И за двата региона создаваат широка коалиција на сојузници и партнери што ќе дејствуваат во „обединет фронт“ против НР Кина и Русија. Како најважни стратешки алијанси на САД се НАТО,

ЕУ и Г7 кои се сметаат за камен-темелник и бранители на западниот либерален демократски поредок.

Со Актот за стратешка конкуренција (од 2021 година), САД ефикасно ќе се справуваат со предизвиците по националната и економската безбедност од НР Кина. Притоа, Соединетите Американски Држави ќе настојуваат да го зголемат стратешкиот фокус кон Индопацификот и ќе им дадат приоритет на сојузите, партнерствата, и на американското глобално лидерство. Понатаму, ќе се спротивстават на штетното политичко влијание на Кина и на нејзините грабливи економски практики, поттикнувајќи ја дипломатската и економската активност и промовирајќи ги американските вредности (The Strategic Competition Act, 2021). Со овој акт, САД се подготвени за глобална конфронтација со Кина и за натпревар со нулта сума меѓу суперсилите што е опасно и контрапродуктивно за безбедноста и стабилноста на одредени региони и светот.

За САД градењето сојузи и партнерства е императив за стратешки натпревар со НР Кина. Особено, Индопацифичкиот регион¹ е од витално значење за безбедноста и просперитетот на САД и претставува „епицентар на геополитиката во 21 век“. Тие се залагаат за „слободен и отворен Индопацифик“, што би можело да претставува сериозен проблем во односите со Кина. Од тие причини ја засилуваат регионалната безбедносна соработка со Австралија, Индија и Јапонија (познат како „Квад“), со Австралија и Обединетото Кралство (АУКУС), со Австралија, Канада, Нов Зеланд и Обединетото Кралство (алијанса „Пет очи“), и со организацијата АСЕАН (Indo-Pacific Strategy of the United States, 2022).

Централна улога во ривалството со Кина и Русија ќе имаат американските вооружени сили коишто имаат определено четири одбранбени приоритети, и тоа: (1) Одбрана на татковината, држење чекор со растечката мултидимензионална закана што ја претставува НР Кина; (2) Одвраќање на стратешки напади против САД, сојузниците и партнерите; (3) Одвраќање агресија и подготвеност да се преовладува во конфликтот кога е потребно - давање приоритет на предизвикот на НР Кина во Индопацификот, потоа на предизвикот на Русија во Европа, и (4) изградба на отпорни здружени сили и одбранбен екосистем (National Defense Strategy of the USA, 2022).

¹ Во овој регион живее повеќе од половина од светската популација, сочинува 60% од глобалниот БДП, и 2/3 од светската економија, во кој се наоѓаат седум од најголемите светски вооружени сили. Соединетите Американски Држави имаат околу 66 воени бази и распоредено повеќе од 375 000 воен персонал во Индопацифичкиот регион (U.S Defense Infrastructure in the Indo-Pacific, 2023). Тие имаат обезбедено буџет од преку 4 милијарди долари за реализација на „послободен, поотворен, побезбеден и поврзан Индопацифик“ кој ќе ги поддржува и зајакнува американските сојузи и партнерства (The White House. Достапно на: <https://www.whitehouse.gov/briefing-room/statements-releases/2024/03/11/fact-sheet-the-presidents-budget-confronts-global-challenges-and-defends-democracy/>).

Безбедносната политика на НР Кина има за цел да постигне „големо подмладување на кинеската нација“ до 2049 година и да го оствари „кинескиот сон“ на економски просперитетна, моќна и современа социјалистичка земја. Таа ќе настојува да го задржи идеолошкиот правец (марксизам-ленинизам) и авторитарниот централизиран политички систем под водство на комунистичката партија. Со промоција на „социјализмот со кинески карактеристики“ ќе се стреми да биде лидер на новата ера и да го заземе местото на САД. НР Кина ќе тежнее да ги заштити своите основни интереси, како што се: државниот суверенитет; националната безбедност; територијалниот интегритет; националното обединување; општата стабилност на политичкиот систем, и обезбедување на одржлив економски и социјален развој (NIDS China Security Report, 2019). Генерално, се залага за холистички безбедносен пристап, вклучувајќи ги сите димензии на безбедноста од политичките, економските, општествените, воените, научно-технолошките, еколошките до културните аспекти, како и сите нивоа на безбедност од индивидуално до меѓународно ниво.

Народна Република Кина го применува концептот на владеење „една земја, два системи“ (one country, two systems), и се залага за мирна реунификација со Тајван. Меѓутоа, во изминатите децении Кина се соочуваше со проблемите околу територијалната целовитост на земјата и одржувањето контрола над Тајван и Тибет, како и сувереноста над спорната група на острови во Јужното Кинеско Море² (Annual Report to Congress, 2019). Таа остро се спротивставува на обидите за мешање на надворешни странски сили во внатрешните работи на Хонгконг и Макао, а особено е против антикинеските намери за независност на Тајван. Тајванското прашање претставува стратешка линија на раздвојување помеѓу големите сили, при што во иднина дополнително ќе го зголеми интензитетот на натпреварот меѓу Кина и САД. Регионот на Источна Азија се смета за ексклузивна зона на интерес на НР Кина, каде што и САД имаат интерес и огромно влијание.

Во стратешките документи на НР Кина се потенцира дека „меѓународната стратешка конкуренција е во пораст“. Се однесува првенствено на САД коишто зголемувајќи ги трошоците за одбрана ја испровоцирале и интензивирале конкуренцијата меѓу големите сили, а со тоа ја нарушиле и глобалната стратешка стабилност. Меѓу другото, се истакнува дека Соединетите Американски Држави ги зајакнале

² Територијалните претензии во Јужното Кинеско Море од страна на неколку суверени држави ќе го засили ривалството помеѓу големите сили и нивните алијанси. За Кина, Јужното Кинеско Море игра важна улога во однос на економската безбедност на Источна Азија, затоа што Североисточна Азија се потпира на протокот на нафта и трговија преку ова море, вклучувајќи повеќе од 80 % од суровата нафта за Јапонија, Јужна Кореја и Тајван. Исто така, е витална артерија за трговија на повеќе светски економски сили.

своите азиско-пацифички воени сојузи (заедно со Јужна Кореја, Јапонија и Австралија) и военото присуство, и на тој начин придонеле за интензивирање на трката во вооружување и нарушување на регионалната безбедност (China's National Defense in the New Era, 2019).

Со оглед на тоа дека глобалната воена конкуренција се интензивира, и НР Кина ќе продолжи по тој пат на модернизација и зајакнување на своите вооружени сили на „кинески начин“. Таа планира да ги трансформира вооружените сили во сила од светска класа до средината на 21 век. Оттука, националната одбрана на Кина ги има следниве цели: одвраќање и спротивставување на агресија; заштита на политичката безбедност, безбедноста на народот и општествената стабилност; спротивставување и спречување независност на Тајван; сузбивање на поборниците на сепаратистичките движења како што се „независност на Тибет“ и создавањето на „Источен Туркистан“; зачувување на националниот суверенитет, единството, територијалниот интегритет и безбедноста; заштита на поморските права и интереси на Кина; заштита на безбедносните интереси во вселената, електромагнетниот и сајбер простор; заштита на кинеските прекуморски интереси и поддршка на одржливиот развој на земјата (Ibid).

На меѓународен план, како втора економска и воена сила во светот, НР Кина промовира вистински мултилатерализам и меѓународна „вин – вин“ соработка, а е против сите форми на хегемонизам, политика на моќ, унилатерализам, протекционизам и неокolonизација. Исто така, е против конфронтација и воените конфликти во меѓународните односи, а особено, е против играта нулта сума и политиката на создавање блокови (Jinping, 2022). Општо земено, Кина нема намери да ги предизвикува Соединетите Американски Држави, но се држи до ставот дека „нема да нападнеме доколку не бидеме нападнати, но сигурно ќе извршиме контранапад ако нè нападат“. Земјата е посветена на развивање пријателска соработка и мирољубива коегзистенција со сите земји во светот. Таа учествува во повеќе меѓународни организации од кои позначајни се БРИКС, Шангајската организација за соработка, АПЕК и други. Една од поважните стратешки иницијативи на Кина е „Појас и пат“ со која 147 земји потпишале договор за соработка. Додека сеопфатното стратешко партнерство со Русија претставува голем предизвик за иднината на западниот либерален поредок.

Руската безбедносна политика е насочена кон зајакнување на одбранбената способност, внатрешното единство и политичката стабилност на земјата и економијата со цел ефикасно да се спротивстави на надворешните притисоци. Спротивставените односи помеѓу Русија и САД поради проширувањето на НАТО, распоредувањето на американскиот антиракетен систем во Европа и во Азиско-пацифичкиот регион, војната во Украина, како и недоразбирањата околу глобалните проблеми, придонесоа геополитичката конкуренција да прерасне во отворено непријателство меѓу нив. Иако не припаѓа на групата на развиени земји и економски заостанува

во однос на западните земји, сепак, Русија се карактеризира со „повеќе од илјада години независност“, „посебна положба како единствената земја цивилизација“ и претставува „огромна Евроазиска и Европацифичка сила“ и е „една од двете најголеми нуклеарни сили“ (The Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation, 2023).

Руската Федерација ќе настојува да ги заштити своите интереси. Според Стратегијата за национална безбедност, руските национални интереси се следниве: (1) спасување на народот на Русија, развој на човечкиот потенцијал, подобрување на квалитетот на животот и благосостојбата на граѓаните; (2) заштита на уставниот поредок, суверенитетот, независноста, територијалниот интегритет и зајакнување на одбраната на земјата; (3) одржување на граѓанскиот мир и хармонија, зајакнување на владеење на правото, искоренување на корупцијата, заштита на граѓаните, развивање механизми на интеракција помеѓу државата и граѓанското општество; (4) развој на безбеден информациски простор и заштита од деструктивно информациско и психолошко влијание; (5) одржлив развој на руската економија на нова технолошка основа; (6) заштита на животната средина и прилагодување кон климатските промени; (7) зајакнување на традиционалните руски духовни и морални вредности, зачувување на културното и историското наследство, и (8) одржување стратешка стабилност, зајакнување на мирот и безбедноста и правните основи на меѓународните односи (Стратегија национальной безопасности Российской Федерации, 2021).

Руските стратегии во Воената доктрина од 2014 година, укажале на зголемената глобална конкуренција, тензиите во различни области на меѓудржавна и меѓурегионална интеракција, и на потенцијалните ривалства на регионално и на глобално ниво во меѓународните односи (Военная доктрина Российской Федерации, 2014). Во изминатава деценија Русија се залагаше за формирање на нови структури, правила и принципи на светскиот поредок поради неефикасноста на меѓународните институции и на глобалниот безбедносен систем. Тие сметаат дека зголемениот број на нови регионални и глобални центри на моќ, и зајакнување на нивните позиции како регионални и глобални лидери ќе доведат до промена на структурата на светскиот поредок (Стратегија национальной безопасности Российской Федерации, 2021).

Во Концептот за надворешна политика од 2023 година е наведено дека Русија ќе има значајна улога во обликувањето на современиот систем на меѓународни односи. Односно, ќе биде еден од суверените центри на глобалниот развој чија историски единствена мисија е насочена кон одржување на глобалната рамнотежа на моќта и изградба на мултиполарен меѓународен систем. Една од нејзините надворешни политички цели е да ја зацврсти позицијата на Русија како „еден од одговорните, моќните и независните центри на современиот свет“. Додека, важен приоритет ќе ѝ биде елиминирање на доминацијата на САД и на другите непријателски

држави во глобалните случувања, и создавање услови што ќе овозможат секоја држава да се откаже од неоколонијалните или од хегемонистичките амбиции (The Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation, 2023).

Иако за руската надворешна и безбедносна политика западните земји (на чело со САД и нивните сателити) и сојузи (како НАТО) се закана за националната безбедност, сепак, Руската Федерација е заинтересирана за одржување на стратешки паритет и мирна коегзистенција со САД и со другите англосаксонски држави и воспоставување рамнотежа на интереси меѓу Русија и САД. Земајќи го предвид нивниот статус на најмоќни нуклеарни сили и одговорноста за стратешката стабилност и меѓународната безбедност. Како и останатите светски сили, „тврдата“ (воената) моќ е главно средство за остварување на надворешната и безбедносната политика на Русија и за остварување на нејзините геополитички цели во стратешките важни региони. Поради историската поврзаност, Русија има амбиции во Источна Европа (во поранешните советски републики), која се смета за нивна стратешка сфера на влијание. Од друга страна, проширувањето на НАТО со нови земји членки (Финска и Шведска) и зголемувањето на сојузничките воени сили на источното крило на Алијансата (на границата со Русија), дополнително го зголеми безбедносно-военото ривалство помеѓу големите сили.

Руската Федерација се стреми кон зајакнување на односите и партнерствата со земјите во развој (познати како Глобален југ), вклучувајќи ги земјите од „Исламскиот свет“ (како Иран, Сирија, Турција, Саудиска Арабија и Египет), и земјите од Латинска Америка и Карибите (Бразил, Куба, Никарагва и Венецуела). Од особено значење се продлабочените стратешки партнерства со НР Кина, Белорусија и Индија, и меѓународните организации во кои членува како што се БРИКС, Шангајската организација за соработка (ШОС), Заедницата на независни држави (ЗНД), Евроазиската економска унија (ЕАЕУ), Организацијата на Договор за колективна безбедност (ОДКБ) и РИК (Русија, Индија и Кина) (Ibid).

Клучни фактори и индикатори за мерење на стратешката конкуренција

Дискурсот на стратешката конкуренција главно се базираше на дебати кои даваа ограничени објаснувања и дефинирања на поимот, но, комплексноста се јавува кога конкуренцијата или ривалството треба да се сведе на емпириски показатели. Иако не постои прецизна формула за мерење на „конкурентниот успех“, сепак, една од нив е „внатрешна стабилност на земјата, градење на силни регионални и глобални алијанси и партнерства, и меѓуповрзаност“. За пообјективно и попрецизно мерење на стратешката конкуренција помеѓу суперсилите, ќе ги елаборираме есенцијалните категории и детерминанти на конкурентност. Авторите

Мајкл Мазар, Брајан Фредерик и Ивон Крејн, стратешката конкуренција ја анализираат низ следниве четири општи категории и фактори:

1. *Севкупен контекст за конкуренција.* Идентификувани се пет доминантни трендови што ја обликуваат стратешката средина за конкуренција, тоа се: мултиполарниот светски систем, предизвиците за неолибералниот модел, Четвртата индустриска револуција, пораст на ранливи инфосфери и климатските промени и кризи. Овие трендови се мерат со помош на бројни геополитички, општествени, економски, воени и еколошки индикатори;

2. *Национална моќ и конкурентност.* Клучни фактори за анализа на националната моќ и конкурентност се: вкупниот продуктивен капацитет на земјата, способност за изградба напредни технологии, фискална агилност, ефективноста на владеење, воените ресурси и способности;

3. *Меѓународната позиција и влијание.* Станува збор за категорија на стратешка конкуренција која ја детерминираат следниве фактори: економската положба и ангажираност, усогласување со клучните сојузници и партнери, идеолошкото и парадигматското влијание, воената ангажираност и положба;

4. *Мапирање на билатералната конкуренција.* Се однесува на специфичните судири на интереси и цели кои ја дефинираат природата на билатералната компетитивност. Во тој контекст, се земаат предвид основните национални интереси на конкурентите, и се идентификуваат најважните области каде што интересите се судираат или се вкрстуваат (Mazarr, Frederick and Crane, 2022).

Од горенаведеното, може да констатираме дека конкуренцијата или ривалството има повеќе форми, но и бројни дилеми околу тоа дали се однесува на системски или на идеолошки натпревар, на репутација и престиж, доминација во светската политика или на регионална хегемонија, стекнување економска, воена или технолошка моќ? Тоа имплицира потреба од подетално елаборирање на неколку реномирани индекси кои ќе послужат како индикатори за мерење на рејтингот на големите сили.

Табела 1: Компарација на клучните политички, економски, безбедносни и воени индикатори на САД, НР Кина и на Руската Федерација за 2023 година.

Индикатори (рангирање)	САД	НР Кина	Руска Федерација
Индекс на демократија	Демократија со недостатоци	Авторитарен режим	Авторитарен режим
Глобален индекс на моќ	1	2	11

Глобален индекс на мир	131	80	158
Индекс на глобализираност	25	79	55
Бруто-домашен производ	1	2	11
Технолошки напредок	2	38	44
Воена сила (Нуклеарна сила)	1 (2)	2 (3)	3 (1)
Клучни институции, безбедносни и економски сојузи	НАТО, Г7, Г20, СБ на ООН, АПЕК, Квад, АУКУС	БРИКС, ШОС, СБ на ООН, Г20, АПЕК	БРИКС, ШОС, СБ на ООН, Г20, АПЕК, ЕАЕУ, ЗНД, ОДКБ
Сфера на влијание	Европа, Индопа-цифик	Источна Азија	Источна Европа
Заеднички области за конкуренција	Меѓународни правила и норми, политичко и економско влијание во клучни земји и региони, доминација и лидерство во меѓународните организации и институции		

*Извор: Economist Intelligence Unit, Pareto Economics, Institute for Economics & Peace, KOF Swiss Economic Institute, IMF, Global Finance, SIPRI

Според прикажаното во табелата, ривалството помеѓу САД, Кина и Русија се однесува на геополитичката, економската, безбедносно-воената и технолошката сфера на конкуренција. Генерално, фокусот на конкурентите е насочен кон борбата **за стратешка надмоќ** и обликување на меѓународниот поредок според нивните национални карактеристики. Во споредба со Русија, САД имаат подобра конкуритивна позиција за глобално влијание, посилна економија, помоќни алијанси и сојузници, и се глобален технолошки лидер. Исто така, постои огромен диспаратет во воената моќ меѓу трите најмоќни воени сили во светот. Воените трошоци на САД во 2023 година изнесувале 916 милијарди долари, што е за трипати повеќе од издвојувањата на второрангираната воена сила Кина (296 милијарди долари), а за повеќе од осум пати ги надминува воените трошоци на третата светска сила Русија кои изнесувале 109 милијарди долари (Tian, et al., 2024). Една од предностите на Русија во воената сфера на конкуренција е што располага со поголем нуклеарен арсенал од САД и од Кина.

Тековната војна меѓу Русија и Украина ги поттикна трговските војни и трката во вооружување во Европа и во Источна Азија коишто важат за стратешки сфери на влијание на големите сили. На пример, трошоците за одбрана во Европа во 2023 година изнесувале 588 милијарди долари (што е 62 % повеќе отколку во 2014 година кога беше извршена руската анексија на Крим), додека воените трошоци во Источна Азија пораснале за 6,2 % и достигнале 411 милијарди долари (Ibid).

Од економска перспектива, руската економија заостанува и не може да им парира на САД и на Кина кои важат за економски суперсили. Парадоксот е во тоа што, и покрај широкиот спектар на меѓународни економски санкции, руската економија во 2023 година ги надминала и САД и Европа (во однос на економскиот раст), зголемувајќи се за 3,6 % како резултат на зголемените трошоци за одбрана (Garver, 2024). Стратешкото партнерство со Кина, како и со останатите земји од групата БРИКС ќе ѝ овозможат на Русија да биде покомпетитивна и да ја зајакне својата економска позиција на меѓународно ниво.

Врз основа на емпириските резултати сметаме дека стратешкиот натпревар ќе се одвива во повеќе (воени и невоени) сфери меѓу доминантните суперсили САД и НР Кина. Според некои автори, натпреварот помеѓу двете сили ќе се одвива во таканаречена „тридимензионална игра“ со различна дистрибуција на моќ на воено ниво, на економско ниво, и на транснационално ниво на меѓузависност кое ги опфаќа невоените сфери (како што се климатските промени, глобалните пандемии и вселенската технологија за коишто е потребна поголема кооперативност отколку ривалство). Најверојатно соработката и конкуренцијата ќе се одвива истовремено, и ќе наликува на „кооперативно ривалство“ (Nye, 2022). Доколку двете најмоќни држави во светот не успеат да коегзистираат, постои можност стратешката конкуренција да прерасне во стратешка конфронтација. Одредени настани, како што се затегнатите трговски односи меѓу нив, потеклото на пандемијата на корона вирусот, обвинувањата на кинеските технолошки компании за шпионажа, **подршката за независност на Тајван и плановите на САД за изградба на антиракетен систем во Индопацифичкиот регион, придонесоа за зголемување на тензиите помеѓу суперсилите.**

Засага, Соединетите Американски Држави се водечка глобална сила која ќе настојува да ги промовира западните вредности и лидерство во меѓународните организации и институции. Меѓутоа, подемот на НР Кина како втора економска и воена сила во светот ќе ја редуцира доминацијата и улогата на САД во меѓународните односи. Заради различните системски и идеолошки вредности (како што е „социјализам со кинески карактеристики“) што ги промовира Кина, се очекува интензивирање на ривалството помеѓу нив, што би довело до редица безбедносни и економски импликации од меѓународен карактер.

Заклучок

На меѓународната сцена големите сили се натпреваруваат во повеќе сфери за различни видови добра, за остварување различни амбиции и интереси, притоа користејќи разновидни економски, безбедносни, воени, дипломатски, информатичко-технолошки средства со цел да стекнат конкурентска предност. Секој од конкурентите на „големата тројка“ настојува да ги промовира своите вредности и да ги оствари националните интереси и цели што неизбежно ќе води кон конфликт во оние зони или сфери каде што нивните интереси се судираат или поклопуваат. Поради историската поврзаност, Русија има амбиции во Источна Европа, а Кина настојува да ја претвори Источна Азија во своја ексклузивна зона на интерес, додека пак САД имаат огромно влијание и во двата региона каде што создаваат широка коалиција на сојузници и партнери. Доколку стратешките конкуренти не успеат да го стабилизираат нивното интензивно безбедносно-воено ривалство, поверојатно е светот да се фрагментира на неколку безбедносни и економски блокови и да се наруши глобалната безбедност и стабилност.

БИБЛИОГРАФИЈА:

- Allison, G.(2017). *Destined for War: Can America and China Escape Thucydides's Trap?* Houghton Mifflin Harcourt.
- Annual Report to Congress: Military and Security Developments Involving the People's Republic of China. (2019). Department of Defense of USA. Достапно на: https://media.defense.gov/2019/May/02/2002127082/-1/-1/1/2019_China_Military_Power_Report.pdf
- China's National Defense in the New Era. (2019). Foreign Languages Press Co. Ltd., Beijing, China. Достапно на: https://english.www.gov.cn/archive/whitepaper/201907/24/content_WS5d3941ddc6d08408f502283d.html
- Cohen, R.S. et al. (2023). *Great Power Competition and Conflict in the 21st Century Outside the Indo-Pacific and Europe*. RAND Corporation, Santa Monica, Calif.
- Garver, R. (2024). "Russia's Economy Grew in 2023, Despite War and Sanctions". VOA. Достапно на: <https://www.voanews.com/a/russia-economy-grew-in-2023-despite-war-and-sanctions/7478952.html> [Посетено на 17 април 2024]
- Herd, G.P. (2020). "Great Power Competition and Europe" in: *Great Power Competition*, Concordiam, Volume 10, Issue 3. Достапно на: https://www.marshallcenter.org/sites/default/files/files/2020-10/pC_V10N3_en.pdf [Посетено на 11 март 2024]
- Indo-Pacific Strategy of the United States (2022). The White House. Washington. Достапно на: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/02/U.S.-Indo-Pacific-Strategy.pdf> [Посетено на 7 декември 2023]
- Jinping, X. (2022). "Hold High the Great Banner of Socialism with Chinese Characteristics and Strive in Unity to Build a Modern Socialist Country in All Respects". Report to the 20th National Congress of the Communist Party of China. Достапно на: http://dm.china-embassy.gov.cn/eng/zgxw/202211/P020221101112_630789457.pdf [Посетено на 4 март 2023]
- Joint Concept for Competing. (2023). Joint Chiefs of Staff. Достапно на: <https://s3.documentcloud.org/documents/23698400/20230213-joint-concept-for-competing-signed.pdf> [Посетено на 7 февруари 2024]
- Mazarr, J.M. et al.(2018). *Understanding the Emerging Era of International Competition: Theoretical and Historical Perspectives*. RAND Corporation
- Mazarr, J.M.(2022). *Understanding Competition : Great Power Rivalry in a Changing International Order - Concepts and Theories*. RAND Corporation

- Mazarr, J.M., Frederick, B. and Crane, K.Y. (2022). *Understanding a New Era of Strategic Competition*. RAND Corporation
- *Munich Security Report 2024: Lose-Lose?* Достапно на: https://securityconference.org/assets/01_Bilder_Inhalte/03_Medien/02_Publikationen/2024/MSR_2024/MunichSecurityReport2024_Lose-lose.pdf [Посетено на 20 февруари 2024]
- National Defense Strategy of The United States of America (2022). U.S. Department of Defense. Достапно на: <https://apps.dtic.mil/sti/trecms/pdf/AD1183514.pdf>. [Посетено на 17 април 2023]
- National Security Strategy of The United States of America (2022). The White House. Washington. Достапно на: <https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/10/Biden-Harris-Administrations-National-Security-Strategy-10.2022.pdf> [Посетено на 5 мај 2023]
- NIDS China Security Report 2019: *China's Strategy for Reshaping the Asian Order and Its Ramifications*. The National Institute for Defense Studies, Japan. Достапно на: https://www.nids.mod.go.jp/publication/chinareport/pdf/china_report_EN_web_2019_A02.pdf
- NIDS China Security Report 2024. (2023). *China, Russia, and the United States Striving for a New International Order*. The National Institute for Defense Studies, Japan. Достапно на: https://www.nids.mod.go.jp/publication/chinareport/pdf/china_report_EN_web_2024_A01.pdf [Посетено на 9 март 2024]
- Nye, J.S. Jr. (2022). "How not to deal with a rising China: a US perspective". *International Affairs* 98:5 1635-1651.
- Стратегија националне безбедности Руске Федерације (2021). Кремљ, Москва. Достапно на: <http://www.kremlin.ru/acts/bank/47046>[Посетено на 26 јануари 2024]
- The Britannica Dictionary.(2024). Достапно на: <https://www.britannica.com/dictionary/competition> [Посетено на 14 март 2024]
- The Concept of the Foreign Policy of the Russian Federation. (2023). The Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation. Достапно на: https://mid.ru/en/foreign_policy/fundamental_documents/1860586/ [Посетено на 17 јануари 2024]
- The Strategic Competition Act of 2021. USA. Достапно на: <https://www.democrats.senate.gov/imo/media/doc/The%20Strategic%20Competition%20Act%20of%202021%20-%20Section%20by%20Section.pdf> [Посетено на 11 јануари 2024]

- Tian, Nan et al.(2024).“*Trends in World Military Expenditure 2023*“. SIPRI. Достапно на: <https://doi.org/10.55163/BQGA2180> [Посетено на 22 април 2024]
- U.S Defense Infrastructure in the Indo-Pacific: Background and Issues for Congress (2023).Congressional Research Service. Достапно на: <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R47589> [Посетено на 19 јануари 2024]
- Военная доктрина Российской Федерации.(2014). Президент Российской Федерации. Достапно на: <https://docs.cntd.ru/document/420246589>[Посетено на 21 март 2024]